

УДК 94(477.82):[316.1+394]

ІНСТИТУТ ОПІКИ: ПРАВОВІ НОРМИ ТА ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ НА ВОЛИНІ РАНЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ

Ірина ВОРОНЧУК

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу історичних пам'яток ННДІУВІ

Анотація. У повсякденному житті українського ранньомодерного соціуму важливе значення мав інститут опіки, який набув значного поширення у зв'язку з великою тогочасною смертністю людей. У статті проаналізовано законодавчі норми щодо встановлення опіки, які регламентувались Статутом Великого князівства Литовського.

Компаративний аналіз правових засад та документального матеріалу дав можливість простежити дію опікунських норм у реальному житті. Зокрема: права та вимоги до опікунів, встановити реальних опікунів у конкретних випадках та виконання ними опікунських обов'язків, з'ясувати вплив опікунства на долю опікуваних дітей. Підсумовується як позитивне значення опікунської практики, так і негативні її аспекти.

Ключові слова: повсякдення, соціальні практики, смертність, неповнолітні діти, опіка, правові норми, вимоги до опікунів, зловживання, вплив.

ИНСТИТУТ ОПЕКИ: ПРАВОВЫЕ НОРМЫ И ПОВСЕДНЕВНЫЕ ПРАКТИКИ НА ВОЛЫНИ РАННЕМОДЕРНОЙ ЭПОХИ

Ірина ВОРОНЧУК

кандидат исторических наук, доцент,
заведующая отделом исторических памятников ННИИУВІ

Аннотация. В повседневной жизни украинского раннемодерного социума важное значение имел институт опеки, который получил значительное распространение в связи с большой тогдашней смертностью людей. В статье проанализированы законодательные нормы по установлению опеки, которые регламентировались Статутом Великого княжества Литовского.

Компаративный анализ правовых основ и документального материала позволил проследить действие опекунских норм в реальной жизни. В частности: права и требования к опекунам, установить реальных опекунов в конкретных случаях и исполнение ими опекунских обязанностей, выяснить влияние опекунства на судьбу опекаемых детей. Подытоживается как позитивное значение опекунской практики, так и ее негативные аспекты.

Ключевые слова: повседневность, социальные практики, смертность, несовершеннолетние дети, опека, правовые нормы, требования к опекунам, злоупотребления, влияние.

LEGISLATIVE RULES AND DAILY PRACTICE OF GUARDIANSHIP IN EARLY MODERN VOLYN

Iryna VORONCHUK

Candidate of Historical Sciences,

Head of Historical Sites Department of NRIUSWH

Annotation. *Guardianship played important role in everyday life of the Ukrainian early modern society. It was widely spread due to heavy mortality of that period. In the article the author analyzed legislative rules of guardianship that were regulated by Statute of Grand Duchy of Lithuania.*

Comparative analysis of legal principles and document materials allowed practical use of existing law on guardianship to be examined. In particular that regards to the rights and requirements to guardians, appointment guardians in particular cases and fulfillment of obligations by them, impact of guardianship on the fate of children in ward. Both positive and negative aspects of the guardianship are revealed.

Key words: *dailiness, social practices, mortality, minors, guardianship, legal rules, requirements to guardians, abuse, influence.*

Питання включеності людської особи в історичний процес нині стало одним із суттєвих у системі гуманітарних знань. Соціогенетична теорія цивілізацій розглядає будь-яке суспільство як поєднання і взаємодію складного переплетення різноманітних практик (виховання, пізнання, праці, служби, влади тощо), закріплених різноманітними інститутами, а соціальні практики, пов'язані з людьми та їх діяльністю, – «як нероздільні аспекти одного набору взаємозв'язків» [14, 47]. Відповідно пошук історика має бути спрямований на людський зміст історії. Дослідник вивчає в повсякденності перш за все ментальну складову (сприйняття людиною світу, її загальні уявлення, занепокоєння, збен-теження, одержимість тощо). Такий підхід до історії є переглядом відкритої позитивістами господарсько-побутової історії, яка не виходила за межі опису матеріального світу.

Американські дослідники Пітер Бергер і Томас Лукман вважають головним

змістом буденного життя соціальні контакти, які формують «типізацію повсякденних дій», що відкриває перспективи соціального конструювання локальних структур та ідентичностей [2, 25]. Вибух інтересу до «соціології повсякдення» і перетворення її на самостійний напрям у рамках наук про суспільство спричинилися до змін в історичному знанні. Історія повсякдення пропонує поглиблений аналіз соціуму за рахунок конкретних життєвих історій представників різних вікових, статевих, професійних, етнічних та інших соціальних груп, мережу їх особистих взаємозв'язків, контактів і взаємодій у приватному і позадомашньому житті.

У вступі до історичних студій «Повсякдення ранньомодерної України» зазначається, що історія повсякдення, акцентуючи увагу дослідників на антропологічному вимірі, розширює горизонти наших уявлень про вітчизняне історичне минуле, надаючи йому «олюдненого» образу» [9, 9]. Підкреслимо,

важливість напряму полягає в тому, що історія повсякдення, викликавши дослідницький інтерес до життєвої долі «маленьких» людей, стала реконструкцією життя звичайних, а не лише видатних людей. Саме у зв'язку з вивченням проблем повсякденного життя дослідники почули голос «маленької» людини, завдяки чому і зростає глибина дослідницького занурення в наше історичне минуле.

Серед недосліджених проблем української історії ранньомодерної доби залишається багато питань приватного життя, в тому числі пов'язаних з опікунством та його впливом на опікуваних, особливо дітей. У зв'язку з великою тогочасною смертністю інститут опіки як соціальна практика набув значного поширення у повсякденній культурі українського соціуму. Перший Литовський статут 1529 р., законодавчо затвердивши опіку як правову норму і обумовлюючи певний порядок її встановлення та функціонування, про саму опіку як явище говорить без будь-яких тлумачень і пояснень щодо самого поняття, отже, тогочасні законодавці розуміли опіку як цілком звичайну для сучасників життєву практику. На підставі литовських, білоруських, частково українських документальних матеріалів кінця XV – початку XVI ст. та попередніх законодавчих збірок, зокрема «Руської Правди», Ян Лого-Соболевський довів, що опікунство існувало у Великому князівстві Литовському задовго до його офіційної санкції Литовським Статутом [25, 9, 29 – 30].

Для встановлення опіки існувало декілька причин: недорослий вік, тобто неповноліття, неповноправність людини, стареча немічність тощо. Більшість дослідників розглядала проблеми опіки

з погляду правових засад і норм [3, 7, 8, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27]. З точки зору соціальних практик в українській історіографії з'ясовано лише питання опіки над жінками [10, 42 – 62]. Проблема опіки над неповнолітніми дітьми в українській історіографії не заторкувалася, хоча тогочасне законодавство і документальний матеріал дають можливість дослідити широкий спектр питань, пов'язаних з опікунською практикою над дітьми. Отже, розглянемо питання опіки над неповнолітніми дітьми та простежимо її вплив на долю опікуваних.

Законодавство Великого князівства Литовського, розробляючи питання опіки, особливу увагу звернуло саме на опіку над неповнолітніми дітьми. В разі смерті чоловіка ранньомодерне суспільство не залишало жінку-вдову наодинці з малими дітьми та безліччю проблем, які поставали перед нею, зокрема щодо управління домогосподарством і маєтками, виховання та навчання дітей, захисту їхнього життя тощо. Про значне поширення опікунства в повсякденній практиці свідчить вже саме тогочасне законодавство – Литовський Статут, в якому від редакції до редакції (1529, 1566 і 1588 рр.) розділи про опіку удосконалювалися, поповнюючись новими нормами та чіткішими формулюваннями. Вже в Першому Статуті 1529 р. опіці присвячено п'ятий розділ «О опекунех», який регламентував інститут опіки, покликаючи захищати маєтність і права неповнолітніх дітей [11, 95 – 101]. Проте Статут не обмежується лише цим розділом, про опіку йдеться і в багатьох інших розділах. Зокрема, у 6 артикулі 4 розділу «О поглаве женской и о выправу девок» пояснюється, хто має право на опіку: «если бы который муж, сходечи с того

света або через тастамент, полецал дети свои и имения кому-кольвек приятелю своему, хотя бы обчому, хотя бы на кого опека слушным правом приржоним не прислушала, тогда оный маеть в опеце мети имение и дети его» [11, 87]. Якщо покійний не залишав тастаменту, право опіки належало матері-вдові: «Пак ли бы который отмер, детей своих не полецывши никому, тогда жона маеть дети ховати и на всем имении седети на вдовьем столцы до лет дитинных» [11, 87]. Як бачимо, на цьому етапі законодавство визнавало право матері на опіку над власними дітьми. Так, 16 серпня 1539 р. князь Ілля Костянтинович Острозький доручив дружину і дитину, яка мала народитись, «въ опеку и оборону господарю нашему, милостивому королю Его Милости, Жикгимонту и сыну Его Милости, господарю нашему милостивому, королю молодому, а особливе полецаю и покорне прошу и низко чолом бью наяснейшой господарыни нашей милостивой, королевой и великой княгини Боне через тот мой тастамент, абы Ее Милость рачила жону и дети мои в ласце, в опеце и обороне своей милостивой мети». При королівській родині він призначає ще й п'ятьох інших опікунів – «добродиевъ моих кровных», зокрема: підляського воеводу і королівського маршалка Івана Богдановича Сапігу, луцького і берестейського єпископа Юрія Фалчевського, земського підскарб'я, маршалка і королівського писаря Івана Горностая, волинського маршалка, володимирського старосту князя Федора Андрійовича Сангушка та господарського писаря Михайла Васильовича. Разом з тим, попри таку кількість поважних опікунів, головною опікункою він призначив дружину Беату Костелецьку: «жона моя с

тым дитятем моим мает седити на всех имениях моих тых, которые я маю мити по половицы з братом моим меншим», зобов'язуючи її «тую половину мою всех имений моих держати до лет того дитяти моего» [16, 206 – 209; 23, 263 – 269].

12 червня 1565 р. Роман Федорович Гулевич надав дружині Полагії Матясівні Суруп'ятівні право повного розпорядження маетком Радошином до повноліття синів: «што ся дотычет имения моего Радишина, стада, сброи, то жона моя Полагя ажъ до литъ сынов моих держати маеть ... А з держаня того имения моего Радошина малжонка моя Полагя, коли дети летъ доростуть, личбы чинити не будет повинна, бо ямъ ей то даль, яко влостност свою, до шафунку и вживанья ее потол, покул сынове мои литъ доростуть». Своїх братів Григорія і Василя Гулевичів він зобов'язує «малжонку и детки мои от кривдъ боронити» [1, 102 – 104]. Під час хвороби 6 серпня 1565 р. Іван Іванович Жабокрицький «справиль есми соби тастамент», в якому Катерині Промчейківні «имене то мое Жабокрики, яко тежъ и дети, сынове мои Дмитра, Януша, Василья никому иному, одно Пану Богу сотворителю и ей, жоне моеи милои панне Катерине, ув опеку и въ моц до зросту доброго летъ и смыслу ихъ поручамъ». А для її захисту «ото всяких кривдъ», призначив опікунами Михайла Хрінницького, луцького земського писаря Михайла Коритенського і Петра Костюшковича Хоболтовського [1, 109 – 112].

Більше того, на практиці опікунками могли призначати не лише матір, а й дружину дорослого сина, бабку і навіть хрещену матір, якщо батько сподівався на добре виховання дітей. Разом з тим Статут передбачав, що коли жінка після смерті чоловіка «седечи на вдовьем

столцы з детми своими ... именья пустошила, тогда мають стрыеве ... ино близкие позвати ее на роки зложные перед нас господара, або перед панов радою». В разі доведення її поганого піклування про дітей і маєток господар чи пани рада мали відсторонити її від «дети и именья в нее з рук выняти и подати в опеку стрьем або близким». Якби не було стріїв або близьких, «кого обчого доброго человека к тым именьям в опеку установить» [11, 88]. Наприклад, 1553 р. князь Дмитро Федорович Сангушка звернувся з проханням до короля віддалити від опіки над молодшими дітьми їхню матір княгиню Ганну Деспотівну, «штобы еси братью его, князя Романа и Ярослава, ему отдала». Ганна Деспотівна, яка за тестаментом покійного чоловіка Федора Андрійовича Санкушка «детей своих с тыми именями в опеце мела», вийшовши вдруге заміж за князя Миколая Андрійовича Збараського, почала з маєтків, що належали дітям, «з людей платы и серебьщизны непомерные брати и в подводы незвычайные выгоняти ... , за чим многие повтекали подданные их с тых именей ку великой шкоде их». Тож 6 березня 1553 р. король Зигмунт II Август наказав, щоб княгиня-матір «вси тьи именья, вышей мененыи, князю Дмитрею поступила и сынов своих молодых в опеку ему подала» [16, 136 – 137].

Статут 1529 р. роз'яснював головним чином обов'язки опікунів, оскільки наголовнішим їх завданням було збереження дитячої маєтності. В разі смерті матері опікуном неповнолітніх дітей вважався батько. Нерухоме майно покійної, що було складовою частиною так званої «материзни», успадковували діти обох статей у рівних долях, але батьководівець не входив до числа спадкоємців.

До повноліття дітей він мав право розпоряджатися маєтком, щоправда, не маючи права його відчужувати чи віддавати в заставу. Проте навіть якби маєток і перейшов до чужих рук, за спадкоємцями залишалося право повернути його «толко бы давности ... не омешкали». З настанням повноліття дітей батько був зобов'язаний передати їм маєток, однак законодавство звільняло його від звітування перед дітьми за своє господарювання [12, 133].

У Першому Статуті ще відсутні деякі важливі правові засади щодо опікунства, які з'явилися у Статуті 1566 р. Зокрема, перший артикул 6 розділу «О опеках» встановлював порядок, за яким «дети лет недорослые мають быти под справою и опатрностью опекунов от родичов назначоных, або теж приданых до лет зуполных». Саме тут роз'яснюється недорослий і дорослий вік – повноліття, оскільки вік мав принципове значення для встановлення опіки. Тож повноліття для юнаків визначалося у 18, а дівчат – у 15 років: «а лета мужчизне мають быти зуполные осмнадцать лет, а девка петнадцать лет» [12, 133]. Такі межі настання повноліття визнавалися за Першим (1529 р.) і Другим (1566 р.) Статутами, проте Третій Статут (1588 р.), зберігши граничну межу повноліття для чоловіків, для дівчат понизив її до 13 років. Щоправда, більшість вітчизняних дослідників-медієвістів підтримує думку, що на території українських земель, які 1569 р. увійшли до Речі Посполитої, продовжував діяти Статут 1566 р. Разом з тим на підставі документальних матеріалів можна з певністю стверджувати, що в українських землях віковий ценз повноліття дівчат не дотримувався: їх часто видавали заміж до досягнення 15-річного віку [5, 65 – 70; 6, 30].

Головною метою опікунства визначалося збереження спадщини малолітніх нащадків покійних батьків: «абы по смерти родичов детем, лет недорослым, шкоды и роспрошенья маетностей их як лежачих, так и рухомых, не было» [12, 133].

В першу чергу опікунами визнавалися призначені заповітом батьків особи: «кого бы отец на тестамент детем своим описал». У цьому випадку Статут не висував жодних обмежень щодо призначених опікунів, повністю визнаючи волю батьків. У разі відсутності батькового тестаменту Статут 1529 р. визнавав опікуном дітей матір-удову, далі – стрія (стриїв), тобто дядька (дядьків) по батьківській лінії, потім – вуя (вуїв), себто дядька по матері [11, 87 – 88]. Проте Статут 1566 р. вніс зміни щодо порядку черговості опікунства між родичами. Першість в опікунстві перейшла до старшого брата: «брат старший лет дорослый маеть молодшую братью и сестрами опекается», отже, опікуном неповнолітніх дітей навіть при живій матері визнавався старший брат [12, 133]. Далі порядок опікунів визначався таким чином: при відсутності старшого повнолітнього брата опікуном недорослих дітей визнавався стрій, потім – інші кровні родичі, але також по мечу, тобто по чоловічій (батьковій) лінії: «стрыеве по мечу мають опекунами быти, а если бы стрьев рожных не было, ино близкие также по мечу ку опеце мають быти припущоны» [12, 133 – 134]. Таким чином, перевага надавалася родичам по батькові. Найсуттєвішим негативним моментом було вилучення матері з числа опікунів власних дітей.

На практиці відповідно до законодавства опікунами найчастіше виступали родичі по мечу. Так, із трьох опікунів,

призначених 1582 р. Борисом Охлоповським дружині і дітям, двоє – Василь і Микита – були його рідними братами [13, ф. 25, оп. 1, спр. 27, арк. 93 зв. – 95 зв.]. 29 червня 1596 р. Михайло Гулевич Дрозденський призначив опікунами дружини і дітей також рідних братів: Гнівоша, Стефана, Микиту і Федора [13, ф. 27, оп. 1, спр. 10, арк. 147 – 148]. Трапляються випадки, коли дітям від різних шлюбів призначали різних опікунів. Так, 9 червня 1586 р. Федір Чернчицький призначив синам Олександрю і Ярошу від першого шлюбу з Магдаленою Оличанкою опікунами свого патрона князя Романа Сангушка, а також Івана і Федора Кадяна Чапличів Шпановських та Василя Бабинського, а дочці Ганні від другого шлюбу з Мар'єю Гулевичівною – Василя Федоровича і Дем'яна Романовича Гулевичів [13, ф. 26, оп. 1, спр. 6, арк. 234 зв. – 236 зв.].

Як правило, за встановленим порядком ревно слідкували і в разі його порушення між родичами нерідко виникали суперечки, що переростали в судові тяжби. Так, 1583 р. володимирський війський Василь Федорович Гулевич від себе та братів позивався з волинським каштеляном Михайлом Мишкою Варковським, який після смерті їх «брата рожного» Михайла самовільно взяв в опіку дружину останнього, свою сестру, Настасю Мишчанку з її двома дочками та маєтком Серники. В. Гулевич рішуче заперечував право опікуватися їхніми братанками «мимо их стрьев, властных опекунов» [13, ф. 26, оп. 1, спр. 4, арк. 344 зв. – 346 зв.]. Так само 1588 р. Василь, Томко і Микита Михайловичі Ощовські після смерті брата Михайла позивалися до другого чоловіка колишньої невістки Катерини Іванівни

Диковицької, Станіслава Защинського, який взяв в опіку «часть имени в Ощове и дети небожьчиковские, которые ведле права нам в опеку належали». За судовим декретом Ощовські у Защинського опіку «правом выискали и в держане тое части пришли» [13, ф. 26, оп. 1, спр. 61, арк. 384 зв. – 385 зв.].

Щоправда, інколи внутрішньосімейні непорозуміння призводили до відсторонення рідних від опіки. Так, наприклад, сталося в родині Рудецьких, де між рідними братами Андрієм, Федором, Антоном і Гнівошем, які мешкали в родовому маєтку Рудки, склалися недоброзичливі стосунки і ворожнеча. Відчуваючи наближення смерті, Андрій Васильович Рудецький, віддаючи в опіку дружину Мар'ю і дочку Овдотю «лет недорослую» приятелям Антону Гнівошовичу Єловицькому та Петру і Титу Івановичам Хом'якам Смордовським, 10 листопада 1563 р. писав у тестаменті: «...хотя маю три брата своих родных, пана Федора, пана Антона и Гневоша, которым бы водле права приржонного опеку есми злецити мел, нижли зънаючи их напротивко себе незычливых и неприязливых, ку тому теж розумеючи по них, иж они тому досыт вчинити не могут, бо брата мои, пан Федор и пан Антон, за живота моего мне самому, слугамъ и подданымъ моимъ квалты, бои, кривды а шкоды непомерные и втиски великие делали». Тож він «для тых причин тую опеку от брата ... отдалил, а паномъ и ласкавымъ приятеломъ своимъ ... тую опеку злецилъ» [13, ф. 25, оп. 1, спр. 5, арк. 205 зв. – 207]. Так само 1583 р. Михайло Привередовський відсторонив від опіки над дітьми і дружиною рідного брата: «...розумеючи быти брата моего ржонного, пана Василя Привередовьского,

жоне, дети и маетности моеи опекуном непожиточнымъ, с тое причины тую опеку, которая бы на него правом приржонным припадала, отдалям и тую опеку от него отписую» [13, ф. 26, оп. 1, спр. 4, арк. 622 – 623 зв.]. 1599 р. Ян Бистриковський зауважував, що опіка над його дітьми «nikomu by inszemu nalezec nie malas, iedno braci albo synowcom moim po mieczu», разом з тим, «wiedzacz te opieke malzonce i potomstwu memu byc pozyteczniej od tych wysze mianowanych osob, anizli krewnych moich, przeto te opieke oddalam od krewnych» [13, ф. 26, оп. 1, спр. 12, арк. 198 – 202 зв.].

Законодавство не регламентувало число призначуваних батьками опікунів, це залежало цілком від бажання тестатора, вочевидь, його місця в соціумі, числа рідних і близьких, друзів і приятелів, яким він міг доручити своїх найближчих, а найголовніше – дітей. Тож у заповітах число опікунів коливається від одного до восьми, найчастіше їх було троє – четверо. За віднайденими документами, найбільше число опікунів призначили згадуваний вище князь Ілля Острозький та Матвій Майко Мислинський, який дітям та дружині князівні Полонії Григорівні Ружинській призначив вісьмох опікунів, назвавши серед них швагрів, князів Дмитра Івановича і Кирика Ружинських та Павла Зилковського, а також Михайла Васильовича і Якіма Тихновича Ливневських, Андрія Черневського, Миколая Хрустицького і Яна Вербського [13, ф. 26, оп. 1, спр. 10, арк. 27 – 28 зв.]. Значне число призначуваних опікунів, швидше за все, було пов'язане з високою тогочасною смертністю. Так, призначений Василем Федоровичем Дривинським головним опікуном п'ятох дітей його молодший брат Кирик також помер

через два – три місяці по старшому братові. Як невдовзі писала братанка Маруша: «Менованыи стрыйи мои, пан Кирикъ Древинский, маючи брата моего и нас сестръ зо всеми именами в опеце своєї, барзо по смерти отца моего сам з сего света зшол». Але неповнолітні діти не залишилися без опіки, оскільки, крім Кирика, батьком було призначено ще двох опікунів – луцький земський підсудок Іван Михайлович Хрінницький і володимирський підкоморій Ян Федорович Бокій Печихвостський, які після смерті Кирила розібрали поміж собою п'ятьох малолітніх дітей на виховання [13, ф. 26, оп. 1, спр. 61, арк. 202 – 203 зв.].

Щоправда, якщо опікун відчував наближення смерті, він призначав опікунів не лише власним дітям, а й вихованцям, якими опікувався. Такі випадки не передбачалися законодавством, але висока смертність запровадила в життя цю практику. Так, Климент Войнич Боговистин, маючи в опіці недорослих Михайла і Криштофа Богуфаловичів Лабунських, перед смертю тестаментом від 14 грудня 1561 р. передав братів разом з їхніми маєтками в опіку луцькому, брацлавському і вінницькому старості, князю Богущу Федоровичу Корецькому, князю Івану Федоровичу Чорторійському та Михайлу Єло Малинському і Герасиму Дахновичу [13, ф. 25, оп. 1, спр. 3, арк. 261 – 261 зв.]. Так само вчинив і князь Роман Федорович Сангушка, маючи в опіці кількох дітей покійних родичів [13, ф. 28, оп. 1, спр. 15, арк. 303 зв. – 309 зв.].

Лише в разі відсутності рідних по батьківській лінії до опікунства допускалися кровні родичі по «кудели», тобто по материнській лінії, але знову ж таки лише чоловіки, зокрема материні брати – вуї сиріт. Якщо не було й «по кудели

кривних», тоді за законодавством право призначати недорослим дітям опікунів визнавалося за центральним урядом, тобто господарем, або місцевим – воєводою, а також земським судом [12, 134]. Статут 1566 р., вилучивши з числа опікунів малолітніх дітей матір-удову, взагалі не називає серед опікунів жінок-родичок з будь-якої лінії: чоловічої чи жіночої. Отже, законодавство позбавило жінку права опіки над малолітніми родичами. Разом з тим, попри законодавчі приписи, які позбавляли матір права опіки над власними дітьми, якщо чоловік за заповітом призначав опікункою дітей дружину, яка добре, без шкоди для дітей виконувала опікунські обов'язки, вона від опіки не усувалася. Зазвичай життєві практики відрізнялися, оскільки залежали від подружніх стосунків.

Так, 19 вересня 1569 р. Павло Черневський призначив опікункою дітей дружину Катерину, надавши їй право розпоряджатися маєтком «водле воли и уподобеня своего», при цьому ніхто з його рідних і близьких не мав чинити їй жодних перепон. Опікуна він призначає лише в разі смерті дружини: «А если бы ся притрафило по зештью моем, жебы жона моя в рыхлом чсе с того света зышла, а дети нши zostали бы лет недорослые, тогда под тым трафунком детки нши ... поручаю в моць, оборону и опеку зятю своему пну Войне Линевскому» [4, 79]. Так само Левко Михайлович Лосятинський 1 жовтня 1570 р. призначив опікункою дочки дружину, зауваживши при цьому: «кдыж и Статут права посполитого того не забороняеть и овшемъ позволяет». Щоправда, крім неї, він призначає ще й інших опікунів, зокрема кременецького земського писаря Григорія Болбаса Ростоцького та

Михайла Марковича Жоравницького, які повинні були опікуватися не лише дочкою, а й дружиною Уляною Коробчанкою. У випадку смерті дружини він просив опікунів «тую дочку мою Катерину ... в моц, в опеку и в оборону взяти и о нее ся водле Бга и звыклости правое хрстіянское, яко на кров цнотливую шляхетскую залежит, старати, а доховавши ее в себе лет, за доброго поцтивного шляхтича цнотливого члвка в малжонство ее выдати мають» [13, ф. 22, оп. 1, спр. 4, арк. 44 – 47]. Іван Патрикій Курозвонський в тестаменті від 11 березня 1578 р. призначає дружину Полагію Матясівну Суруп'ятівну опікункою народжених з нею дітей, сина Василя і дочок Федори і Полагії. Лише у випадку смерті дружини опіка мала перейти до Савина Єловицького [13, ф. 25, оп. 1, спр. 18, арк. 181 зв. – 182 зв.]. 7 червня 1578 р. Іван Романович Сенюта призначив опікунами дружини Ганни Богданівни Костюшковичівни Хоболтовської і дітей, сина Івана і дочки Уксимі, добрих приятелів – королівського секретаря Василя Дривинського та білоцерківського старосту князя Дмитра Васильовича Курцевича. Одночасно Сенюта розпорядився, щоб дружина до повноліття дітей проживала в його маєтках і сама здійснювала опіку та виховувала дітей, які повинні залишатися з нею навіть у разі її повторного заміжжя [13, ф. 27, оп. 1, спр. 5, арк. 134 зв. – 135 зв.]. 15 березня 1592 р. Левко Олехнович Олізаровський призначив головною опікункою дітей, сина Стаса і дочок Мар'ї, Ганни і Зосі, дружину Раїну Миколаївну Сметковську, надаючи їй у допомогу трьох помічників, брата Федора Олізаровського, швагра Мацея Сметковського і Михайла Гулевича Воютинського [13, ф. 26, оп. 1,

спр. 9, арк. 186 зв. – 187 зв.]. За тестаментом Порфирія Панька від 19 вересня 1593 р. головною опікункою синів Семена і Миколая та дочок Богдани, Настасі, Мар'ї і Настюхни було названо дружину Тетяну Тенючанку, а на допомогу додано приятелів: луцького гродського суддю Матея Стемпковського і володимирського гродського писаря Станіслава Кандибу [13, ф. 26, оп. 1, спр. 8, арк. 159 – 161]. Ян Бистриковський, вважаючи найкращою опікункою дітей матір, якій за «prawem przyrodzonym» має належати «wladza» над ними, за заповітом 1599 р. віддав їх в опіку дружині Катерині Менкицькій, «jako własnej matce dzieciok moich splodzonych» [13, ф. 26, оп. 1, спр. 12, арк. 198 – 202].

Проте призначення дружин опікунками власних дітей трапляється рідко. Найчастіше дружина ставилась у жорстку залежність від опікунів. Так, Оникій Богданович Бутетицький тестаментом від 3 вересня 1568 р. «дал есми ... в опеку, у моц и ув оборону ото всих кривдъ жону мою Ганну и детей моих двое Олену и Макгдалену» близьким приятелям: володимирському гродському судді Івану Петровичу Калусовському і Федору Васильовичу Калусовському, відібравши у дружини право вирішувати будь-які питання без їхньої згоди: «жона моя без воли и ведомости их не мает ничим шафовати, аж што будет з волею их» [4, 23, 57]. Так само Михайло Якович Секунський 12 липня 1588 р. призначив дружині Катерині Матисівні Трошковській та дочці Ганні опікуном Кирила Зубцовського, якому надав повне право розпоряджатися маєтками Секунь і Сушки до повноліття дочки, яка мала мешкати не з матір'ю, а в домі опікуна [13, ф. 28, оп. 1, спр. 21, арк. 307 – 311]. 8 лютого

1599 р. Костянтин Спраський, доручаючи опіку над своїми дітьми, синами Іваном і Стефаном та дочками Катериною, Марушею і Федорою, приятелю Яну Богушу Трацевському, надав йому право безконтрольного управління добрами. Ні дружина Катерина Моралевська, ні рідні брати, ні близькі та повиноваті тестатора не мали чинити опікуну жодних перешкод в управлінні маєтком. Більше того, ніхто, навіть діти після досягнення повноліття не мали права вимагати від нього звіту щодо управління добрами і прибутками: «Которыи то пан Ян Богуш Трацевский при взданю опеки, кгда дети мои лет доростуть, сыны и дочери, тогда им самым, брати моєи рожеюи и никому с повинныхъ моих, кому бы ведле права належало, жадное личбы чинити з маєтности моеє и з держаня вшелякихъ добръ и пожитковъ, а за держаня его опеки яко жона, дети, братя мои и нихто з близкихъ моихъ» [13, ф. 26, оп. 1, спр. 13, арк. 824 зв. – 825 зв.].

У зв'язку з відстороненням жінок, особливо матерів, від опіки виникали доволі складні життєві колізії. Так, у січні 1567 р. зем'янин Василь Балабан позивався до Олександри Михайлівни Берестської, колишньої дружини покійного братанича Івана Балабановича, щодо опіки «за правом приржеюным» над дочками небіжчика Овдотею і Ганною та їхнім маєтком. Під час суду матір зі сльозами просила, аби він виявив ласку і залишив з нею меншу дочку Ганну, очевидно, зовсім маленьке дитя, дозволивши, «абы ся при неи яко при матце до лепшого смыслу и болших лет могла ся доховат». Незабаром, у березні того ж року, Василь Балабан фігурує вже як небіжчик. Але ще до смерті він, маючи борг, за тестаментом заставив спадкову частину

маєтку дівчаток Миколаю Дубровському, передавши йому і право мати їх в опіці до повноліття [13, ф. 27, оп. 1, спр. 1, арк. 13 – 14 зв.]. Отже, опікунство над зовсім малими дітьми при живій матері перейшло до чужої людини.

До опікунів, призначених батьками, не висувалося жодних вимог, проте якщо призначений опікун погано виконував опікунські обов'язки, його можна було замінити: «Господар, або панове воеводове або теж вряд земский в поветех своих мають тую опеку, от того опекуна отнемши, кому с приржеюных або близких або кому кольвек обчому, только цнотливому и добре оселому тую опеку злецити, и што бы ся шкод от оного першого в именью оным детем стало, то все на оном опекуне с права сказано быти маеть» [12, 134]. До інших опікунів, особливо призначуваних центральним або місцевим «врядом», законодавство висувало певні вимоги. Для них встановлювався ценз осілості, майновий і віковий ценз, вимагалися добрі розумові та моральні якості. Оскільки опікуни відповідали за збереження маєтності опікуваних своїм власним майном, вони мали бути «не чужоземцы, але добре оселье в том же повете, где опекатисе будеть». Існувала ще одна умова для призначення опікуна: його власна нерухомість мала бути не меншою, ніж та, якою він мав опікуватися: «...абы оселость такового опекуна значна была равна с тым именьем, которое ув опеце мети будеть» [12, 134]. Якщо маєтки опікуваних дітей знаходилися в різних повітах, тоді судовий уряд «маеть опекуна придати» з того повіту, де був розташований головний маєток. Разом з тим опікун мав дбати про всі маєтки як у своєму, так і в інших повітах. Опікун

мав відповідати певному віковому цензу, бути «не вельми зешлых лет», мати добре здоров'я – «не форый» – та бути добрим господарником: «ростропный, разумный, тот, который бы собою добре владнул и дом свой ростропне и опатрне справовал» [12, 134].

Крім визначених особистих якостей, яким мали відповідати опікуни, законодавці сформулювали й низку правил та завдань щодо здійснення призначеними особами опікунських функцій, про що чітко зазначалося в четвертому артикулі Статуту 1566 р., «Як мають на себе опеку брати». Ще за давньоруським правом майно неповнолітніх дітей передавалося в опіку за описом, складеним у присутності свідків. Русько-литовське право успадкувало і розвинуло цю норму: кожний опікун, приступаючи до здійснення опікунських функцій, мав у присутності державної посадової особи – возного – та двох шляхтичів описати маєтність «так лежачую, яко и рухомую» і цей реєстр під печаткою возного и шляхти внести «до книг земских», взявши собі з них випис. Опікуваних дітей він мав тримати «в добром и цнотливом вихованью и науках и в достатку» [12, 134].

Опікунча праця була безоплатною: за Статутом турботи опікунів відшкодовувалися з маєтків вихованців, на їхню користь йшли прибутки «з гумна, з млынов и пересудов и з озер мають мети пожитки», з яких вони навіть не повинні були звітувати: «не будут повинни с того личбы чинити». З цих же прибутків (з гумен і млинів) опікуни мали витрачати кошти на одяг і виховання своїх підопічних: «мають накладати на вихованье и приодеванье детем», тобто на їх вигодування, одягання і навчання. З цих же коштів опікуни мали виконувати усі

належні з даних маєтків обов'язки, у тому числі «службу земскую заступовати» [12, 134 – 135]. Сербщизну та вини опікуни не мали витрачати на себе. У разі використання ними на себе інших прибутків або розігнання підданих вони, відповідно до складених ними реєстрів, повинні були відшкодувати з власних маєтків [11, 98]. Після досягнення дітьми повноліття опікуни зобов'язані були дати їм звіт про своє господарювання, віддавши усі зібрані за час опіки прибутки з маєтків. У разі нанесення недобросовісним опікуном збитків опікувані діти, досягши повноліття, мали право в судовому порядку вимагати відшкодування протягом часу, який не перевищував так званої земської позовної давності, встановленої у 10 років.

Оскільки опікуни доволі часто зловживали обов'язками, намагаючись збагатитися за рахунок недорослих родичів-вихованців, то судових позовів до опікунів трапляється немало. Так, 1570 р. Бенедикт Шумський позивав старшого брата Степана, який після смерті батька 14 травня 1551 р., маючи у своїй опіці менших братів і сестер, народжених у другому шлюбі батька Івана Боговитина з Оленою Коптівною: «с тых всих пожитков ... которые с того имени Шумского через тые лета ... нам и сестрамъ ничего, деи, не давал и личбы, деи, намъ ... не усправедливил» [13, ф. 22, оп. 1, спр. 3, арк. 52 зв. – 53]. 1584 р. Ганна Василівна Рогозинська разом з чоловіком Василем Дахновичем Жабокрицьким скаржилась на Матвія Даниловича Рогозинського, який по смерті її батька, луцького гродського суді Василя Рогозинського, будиши опікуном, видаючи її заміж, не забезпечив її посагом: «пан Матфий Рогозенский яко опекун, выдавши сестру свою

стрыечную панъну Ганну Василевну Рогозенского за пна Василя Жабокрыцкокого в стан малженский и ее с четвертое части отчизны ее не вывеновал» [13, ф. 26, оп. 1, спр. 4, арк. 521 – 521 зв.]. Проте так само чинив і її батько Василій Рогозинський як опікун дочок Андрія Русина Берестецького, Настасі і Раїни. Тож 1583 р. Стефана і Яроша Рогозинських разом з їхнім опікуном Матвієм Рогозинським позивали Щасний Сокол з дружиною Настасею і Раїна Андріївни Русинівни щодо рухомих речей, відібраних Василем Рогозинським [13, ф. 26, оп. 1, спр. 4, арк. 449 – 449 зв.].

Після смерті Василя Ярмолинського його дочка Мар'я разом з маєтністю перебувала в опіці стрія Северина Ярмолинського, який, скориставшись недорослим віком братанки, захопив привілеї на її спадкові маєтки Семенів, Гулівці і Кошелівці. Після смерті Северина маєтки разом з документами на них перейшли до його дружини Ганни Андріївни Куневської, яка заставила їх королівському писарю Іванові Шимковичу. Помираючи, вона передала всі документи на маєтки разом з рухомими речами батькові Андрію Юхновичу Куневському, а той розподілив їх із зятем князем Костянтином Івановичем Вишневецьким. Тож 16 січня 1571 р. Мар'я Василівна Ярмолинська з чоловіком Андрієм Чолганським домагалися в судовому порядку повернення від Андрія Куневського привілеїв та маєтків [13, ф. 22, оп. 1, спр. 4, арк. 5 – 9 зв., 20 – 24 зв.].

Особливо важким було становище дітей, коли вони опинялися в руках недоброзичливих людей. Так, 13 листопада 1597 р. Шимон Мединський скаржився на другу дружину небіжчика Федора Путяті Барбару Славиковську, яка по

смерті чоловіка мала у своїй опіці його дочку Марушу, народжену у першому шлюбі Путяті з сестрою Мединського Марухною. Забравши маєтність, у тому числі й рухомі речі, пасербиці, мачуха не лише не піклувалася про неї, більше того, примушувала виконувати не властиву для шляхетських дітей роботу, зокрема пасти свиней [13, ф. 22, оп. 1, спр. 10, арк. 65 зв. – 66].

За Статутом діти мали право, «дошодчи лет зуполных ... правом доискивати», тобто позивати опікунів в разі маєткових втрат через недбалість або недогляд під час їхнього господарювання, за умови, щоб вони «давности земское не омешкали» [11, 95]. На практиці вихованці, досягнувши дорослого віку, протягом багатьох років боролися за повернення батькових чи материнських маєтностей. Наприклад, у такій ситуації опинилась Федора Павлівна Яковицька, яка, «заставшия после отца и матки своее у сиротстви», до самої смерті так і не встигла повернути собі батьківську спадкову частину маєтку Яковичі, яку привласнив її опікун, рідний дядько Гаврило Яковицький [4, 142 – 144]. Опікуни не хотіли повертати дорослим вихованцям не лише їхні маєтки, а інколи навіть і родинні документи на них. Так, Василь Васильович Загоровський у 1593 р. позивав до суду призначеного батьком опікуна, волинського підкоморія Яна Федоровича Бокія Печихвостського, який, попри те, що на той час Василію було щонайменше 23 роки, відмовлявся повернути йому листи і привілеї на його спадкову маєтність. Не маючи можливості вступити у володіння власною нерухомістю, дорослі вихованці втрачали великі прибутки, зокрема В. Загоровський рахував собі шкоди від

опікунства на 20 тисяч золотих [13, ф. 26, оп. 1, спр. 8, арк. 532 зв. – 533 зв.].

Отже, випадки зловживання опікунами своїми обов'язками, захоплення маєтків, а подеколи й відкрите знуцання над дітьми були нерідко, проте скарги недорослих вихованців мало коли призводили до втручання урядових інстанцій. Разом з тим інколи урядом практикувалося відсторонення недобросовісних опікунів і призначення нових. Зокрема, такий випадок трапився в родині Загоровських. У другому шлюбі волинського маршалка Петра Богдановича Загоровського з князівною Федорою Федорівною Сангушківною народилося п'ятеро синів: Федір, Іван, Олександр, Михайло і Андрій. Матір братів померла між 1567–1569 роками. На час смерті батька близько 1571 р. «лета doroslye» мали лише два брати Федір та Іван, а «меншая братя» Михайло, Андрій і Олександр були малолітніми. Опікуном молодших братів став старший у родині Федір. Проте, оскільки він зловживав опікунськими правами, менші брати поскаржилися на нього, про що йшлося у королівському зверненні до Федора: «Обтежливе жаловали урожоные Михаило, Андреи и Александръ Петровичи Загоровские на тебе, брата своего рожоного старшого, же по смерти небожчика Петра Загоровского, отца своего и их, яко брат старший, взявши до рук своих и в опеку свою вси именья лежачие отчизные и заставные, такъже всю маетность рухомую и нерухомую ... на одного себе ку пожитку своему брал ... поутрочалъ и роспрошил и праве вси именья и маетность, по небожчику их имъ всим сполне належачие, ку великой кривде и шкоде а знищено поутрочал». У зв'язку з цим король Стефан Баторій листом від 14 серпня 1578 р.

позбавив Федора права опіки над молодшими братами: «Моцью звирхности ншое гсдръское водле права посполитого тую опеку от тебе взявши, инъшого опекуна ... до лет их дали». Новим опікуном недорослих братів було призначено луцького старосту, ключника і городничого Олександра Жоравницького [13, ф. 25, оп. 1, спр. 18, арк. 454 – 454 зв.]. Щоправда, «прирожоным» опікуном на правах найближчого споріднення мав би бути другий старший брат недорослих – Іван, проте інформація про нього відсутня. Жодних згадок про нього немає ні в 1583 р. під час продажу братами маєтку Свищова «кревноблизкому повинному» Івану Михайловичу Хрінницькому, ні під час розподілу родових маєтків у 1584 р. [13, ф. 26, оп. 1, спр. 4, арк. 417 зв. – 419 зв., 420 – 424]. Найімовірніше, він рано помер, і на цей час його не було в живих. Отже, новим опікуном було призначено не кровноспоріднену особу.

Трапляються випадки оскарження опікунства навіть за королівського надання. Так, 1599 р., коли Софія і Ян Свідзинські, призначені опікунами Ганни, дочки Софії від першого шлюбу з покійним Адамом Єло Букоємськом, позвали до суду Катерину Перекладовську, намагаючись викупити у неї частину заставленого їй Адамом маєтку Букойма, адвокати Катерини Перекладовської Політан Чеконський і Миколай Пашковський намагалися оскаржити надане їм королем опікунство. Стоячи перед урядом, вони заявили: «Опекунове не сут належними поводами и опекунами выкупна тых добръ, мимо опекуны природжоные стрие, то ест пна Ивана Букоемского и дити его, кгдаж на тот час опека была дана од короля его мл., коли повинных

крєвних не стане». Розгляд справи було продовжено лише після того, як умоцований Свідзинських Войтех Станішевський «указал лист опеки з меншої канцелерієи рукою его кр. мл. подписаныи». Суд, «припатрившися листови опеки, от короля его мл. даныи и рукою короля его мл. подписаной, а бачечи то, же взглядом тои опеки зараз тыи опекунове вязалися», визнав їх опікунство: «слушными опекунами налазши» [13, ф. 26, оп. 1, спр. 13, арк. 580 зв. – 583].

Таким чином, компаративне зіставлення законодавчих приписів та повсякденних життєвих практик, що здійснювалися в українському ранньомодерному соціальному просторі, пересвідчує, що подеколи життя було значно багатшим і різноманітнішим за писане право. Номенклатура опікунів та опікуваних показує, наскільки розвинутою була опіка над недорослими дітьми. Тож, з одного боку, завдяки опікунській практиці в разі смерті батьків малолітні діти-сироти не залишалися самотніми і покинутими. З другого – не завжди опікуни сумлінно виконували обов'язки та піклувалися про вихованців, інколи вони, користуючись недорослістю дітей, зловживали владою, привласнювали їхні спадкові маєтки та збагачувалися за рахунок опікуваних. У багатьох випадках маленьких братів і сестер надовго розлучали, забираючи на виховання в різні родини. Найгіршим для недорослих або й зовсім малих дітей було розлучення з матерями, бо зазвичай вихованці переходили жити до опікунів. Доволі часто опікуни захоплювали маєтки вихованців, змушуючи їх потім роками вести виснажливі судові процеси щодо повернення власної маєтності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый Коммиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VIII, т. III: Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. – К., 1909. – 708 с.

2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М., 1995. – 323 с.

3. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. – К., 1905. – 694 с.

4. Волинські грамоти / Упор. В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. – К., 1995. – 248 с.

5. Ворончук І. Демографічна ментальність волинської шляхти в XVI–XVII ст.: шлюбна модель та її чинники // Шостий міжнародний конгрес українців. Етнологія. Фольклористика. Культурологія. – Донецьк; Київ, 2005. – Кн.1. – С. 30 – 44.

6. Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. – К., 2012. – 711 с.

7. Іваницький-Василенко С. Закони про опіку над недолітками в джерелах Магдебурзького права Західньої Русі й Гетьманщини // Українська Академія Наук: 36. соц.-екон. відділу. Праці коміс. для виучування історії зах.-рус. та вкраїн. права. – К., 1925. – № 3. – С. 59 – 81.

8. Левицький О. Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. // Архив Юго-Западной России, издаваемый Коммиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VIII, т. III. – К., 1909. – С. 1 – 120.

9. Повсякдення ранньомодерної України. – Т. I: Практики, казуси та девіації повсякдення. – К., 2012. – 328 с.

10. Старченко Н. Шлюбна стратегія вдів і кілька проблем навколо неї // Київська старовина. – 2001. – № 1. – С. 42 – 62.

11. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х томах. – Т. I: Статут Великого

князівства Литовського 1529 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса, 2002. – 464 с.

12. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х томах. – Т. II: Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса, 2003. – 560 с.

13. Центральний державний історичний архів України в м. Києві.

14. Элиас Н. О процессе цивилизации: Социогенетические и психогенетические исследования. – М.; СПб., 2001. – Т. 2. – 381 с.

15. Яковлів А. Впливи старочеського права на право українське литовської доби XV–XVI в. – Прага, 1929. – 83 с.

16. Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie // Wyd. przez B. Górczaka. – Lwów, 1890. – Т. IV: 1535 – 1547. – 686 с.

17. Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie // Wyd. przez B. Górczaka. – Lwów, 1910. – Т. VI: 1549 – 1577. – 325 с.

18. Czacki T. O litewskich i polskich prawach // Dzieła Tadeusza Czackiego zebrane i wydane przez hr. Edwarda Raczyńskiego. – Т. II. – Poznań, 1844. – 272 с.

19. Dąbkowski P. Prawo prywatne polskie. – Т. I. – Lwów, 1910 – 601 с.; Т. II. – Lwów, 1911. – 730 с.

20. Dutkiewicz W. Słowo o stosunkach majątkowych między małżonkami i o prawie zwyczajowym polskim. – Warszawa, 1877. – 46 с.

21. Dutkiewicz W. Spostrzeżenia nad historją prawodawstw słowiańskich przez Waclawa Maciejowskiego. – Warszawa, 1870. – 172 с.

22. Hube R. Prawo polskie w 14-tym wieku. Sądy, ich praktyka i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi 14 wieku. – Warszawa, 1886. – 546 с.

23. Jagiellonki polskie w XVI wieku: obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta królów polskich // Wydana i historycznym wątkiem powiązana przez Alexandra Przeździeckiego. – Kraków, 1868. – Т. II. – 303 с.

24. Jaroszewicz J. Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII. – Wilno, 1844. – 313 с.

25. Logo-Sobolewski J. Prawo opiekuńcze w dawnej Litwie // Studia nad historją prawa polskiego. – Т. XV, z. 2. – Lwów, 1937. – S. 299 – 386.

26. Maciejowski Wł.-A. Historia prawodawstw słowiańskich. – Т. I. – Warszawa-Lipsk, 1832. – 292 с.; Т. II. – Warszawa-Lipsk, 1833. – 320 с.; Т. III. – Warszawa-Lipsk, 1834. – 518 с.; Т. IV. – Warszawa-Lipsk, 1835. – 513 с.

27. Spasowicz W. O stosunkach majątkowych między małżonkami wedle dawnego prawa polskiego. Pisma. – Т. IV. – Petersburg, 1892. – 334 с.

REFERENCES

1. Arkhiv Jugho-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj Kommissieju dlja razbora drevnikh aktov, sostojashhej pry Kievskom, Podoljskom i Volynskom ghegeneral-ghubernatore. – Ch. VIII, t. III: Akty o brachnom prave i semejnomy byte v Jugho-Zapadnoj Rusi v XVI–XVII vv. – K., 1909. – 708 s.

2. Berher P., Lukman T. Sotsialnoe konstruirovane realnosti. Traktat po sotsiolohii znaniya. – M., 1995. – 323 s.

3. Vladimírskij-Budanov M. F. Obzor istorii russkogho prava. – K., 1905. – 694 s.

4. Volynski hramoty / Upor. V. B. Zadorozhnyi, A. M. Matviienko. – K., 1995. – 248 s.

5. Voronchuk I. Demohrafichna mentalnist volynskoi shliakhty v XVI–XVII st.: shliubna model ta yii chynnyky // Shostyi mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. Etnolohiia. Folklorystyka. Kulturolohii. – Donetsk; Kyiv, 2005. – Kn.1. – S. 30 – 44.

6. Voronchuk I. Naselennia Volyni v XVI – pershii polovyni XVII st.: rodyna, domohospodarstvo, demohrafichni chynnyky. – K., 2012. – 711 s.

7. Ivanytskyi-Vasylenko S. Zakony pro opiku nad nedolitkamy v dzhherelakh Mahdeburzkoho prava Zakhidnoi Rusy y Hetmanschyny // Ukrainska Akademiia Nauk: Zb. sots.-ekon. viddilu. Pratsi komis. dlia vyuchuvannia istorii zakh.-rus. ta vkrain. prava. – K., 1925. – № 3. – S. 59 – 81.

8. Levickyj O. Cherty semejnogho byta v Jugho-Zapadnoj Rusi v XVI–XVII vv. // Arkhiv

- Jugho-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj Komissieju dlja razbora drevnikh aktov, sostojashhej pri Kievskom, Podoljskom i Volynskom ghenalghubernatore. – Ch. VIII, t. III. – K., 1909. – S. 1–120.
9. Povsiakdennia rannomodernoi Ukrainy. – T. I: Praktyky, kazusy ta deviatsii povsiakdennia. – K., 2012. – 328 s.
10. Starchenko N. Shliubna stratehiia vdiv i kilka problem navkolo nei // Kyivska starovyna. – 2001. – № 1. – S. 42 – 62.
11. Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho: u 3-kh tomakh. – T. I: Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1529 roku / Za red. S. Kivalova, P. Muzychenka, A. Pankova. – Odesa, 2002. – 464 s.
12. Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho: u 3-kh tomakh. – T. II: Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1566 roku / Za red. S. Kivalova, P. Muzychenka, A. Pankova. – Odesa, 2003. – 560 s.
13. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi.
14. Ehlias N. O protsesse tsivilizatsii: Sociogheneticheskie i psikhogheneticheskie issledovaniya. – M.; SPb., 2001. – T. 2. – S. 47.
15. Jakovliv A. Vplyvy starochesjkooho prava na pravo ukrajinsjke lytovskoji doby XV–XVI v. – Pragma, 1929. – 83 s.
16. Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie // Wyd. przez B. Górczaka. – Lwow, 1890. – T. IV: 1535 – 1547. – 686 s.
17. Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie // Wyd. przez B. Górczaka. – Lwow, 1910. – T. VI: 1549 – 1577. – 325 s.
18. Czacki T. O litewskich i polskich prawach // Dzieła Tadeusza Czackiego zebrane i wydane przez hr. Edwarda Raczyńskiego. – T. II. – Poznań, 1844. – 272 s.
19. Dąbkowski P. Prawo prywatne polskie. – T. I. – Lwów, 1910 – 601 s.; T. II. – Lwów, 1911. – 730 s.
20. Dutkiewicz W. Słowo o stosunkach majątkowych między małżonkami i o prawie zwyczajowym polskim. – Warszawa, 1877. – 46 s.
21. Dutkiewicz W. Spostrzeżenia nad historją prawodawstw słowiańskich przez Wacława Maciejowskiego. – Warszawa, 1870. – 172 s.
22. Hube R. Prawo polskie w 14-tym wieku. Sądy, ich praktyka i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi 14 wieku. – Warszawa, 1886. – 546 s.
23. Jagiellonki polskie w XVI wieku: obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta królów polskich // wydana i historycznym wątkiem powiązana przez Alexandra Przeździeckiego. – Kraków, 1868. – T. II. – 303 s.
24. Jaroszewicz J. Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII. – Wilno, 1844. – 313 s.
25. Logo-Sobolewski J. Prawo opiekuńcze w dawnej Litwie // Studia nad historją prawa polskiego. – T. XV, z. 2. – Lwów, 1937. – S. 299 – 386.
26. Maciejowski Wł.-A. Historia prawodawstw słowiańskich. – T. I. – Warszawa-Lipsk, 1832. – 292 s.; T. II. – Warszawa-Lipsk, 1833. – 320 s.; T. III. – Warszawa-Lipsk, 1834. – 518 s.; T. IV. – Warszawa-Lipsk, 1835. – 513 s.
27. Spasowicz W. O stosunkach majątkowych między małżonkami wedle dawnego prawa polskiego. Pisma. – T. IV. – Petersburg, 1892. – 334 s.

I. Voronchuk

Legislative Rules and Daily Practice of Guardianship in Early Modern Volyn

Abstract

The problem of guardianship over minors has not been explored in native historiography until recently. The rules of guardianship over the minors were meticulously detailed in the Lithuanian Statute (1529, 1566, 1588). Comparison of legislative rules and real social practices on the basis of critical analysis of document materials allows practical use of existing law on guardianship and different

aspects of the minors's life and the childhood itself to be traced. The main purpose of the guardianship was to preserve heritage and to protect rights of the minors on the death of their parents. Primarily the guardians were the persons appointed by parents under the will. In case of its absence a mother to the children, brothers on father's side and then brothers on mother's side could be appointed as guardians. Statute of 1566 introduced significant changes to the order of priority; in particular, the priority came to elder brother of the junior children. However women, including mothers, were denied the right to be guardian to their own children. If the paternal relatives were unavailable the relatives on the maternal side (only male) were allowed to be guardians. If the relatives on the maternal side were unavailable the guardians were appointed by central or local authorities. However, if a wife was appointed a guardian under her husband's will she was not separated from the guardianship. Daily practices prove that according to the legislative rules the guardians were primarily relatives on the father's side. They were interested in receiving guardianship as it was rather profitable. The guardians had to take care of the children but it should be noted that there were a lot of complaints against former guardians from the grown children. From the one side the guardianship was an important factor of socium functioning because due to it the state provided the orphans' survival. From the other side guardian abuse led to negative implications.

Питання включеності людської особи в історичний процес нині стало одним із суттєвих у системі гуманітарних знань. Соціогенетична теорія цивілізацій розглядає будь-яке суспільство як поєднання і взаємодію складного переплетення різноманітних практик (виховання, пізнання, праці, служби, влади тощо), закріплених різноманітними інститутами, а соціальні практики, пов'язані з людьми та їх діяльністю, – «як нероздільні аспекти одного набору взаємозв'язків». Відповідно пошук історика має бути спрямований на людський зміст історії. Дослідник вивчає в повсякденності перш за все ментальну складову (сприйняття людиною світу, її загальні уявлення, занепокоєння, збентеження, одержимість тощо). Такий підхід до історії є переглядом відкритої позитивістами господарсько-побутової історії, яка не виходила за межі опису матеріального світу.